

МІЖНАРОДНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
«ЄВРОПЕЙСЬКА ШКОЛА БІЗНЕСУ»

Кафедра менеджменту та економіки

УЗГОДЖУЮ

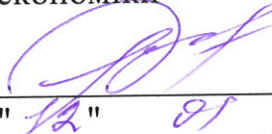
Директор Навчально-наукового
інституту «Європейська школа
бізнесу»

" 14 " 2021 р.

О. Чатченко
2021 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та
економіки

" 12 " 2021 р.

Ю. Ремига
2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ (ECO-MANAGEMENT)

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Рівень вищої освіти: Перший (бакалаврський) рівень
Ступінь вищої освіти: бакалавр
Галузь знань: 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність: 073 «Менеджмент»

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО:

Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет».

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

доцент кафедри менеджменту та економіки,
кандидат економічних наук

_____ І. Міхно

Робоча програма навчальної дисципліни обговорена та схвалена на засіданні
кафедри менеджменту та економіки,
протокол № 1 від «12» 01 2021 р.

Завідувач кафедри менеджменту та економіки _____ Ю. Ремига

Плановий термін між ревізіями – 1 рік
Контрольний примірник

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент» складена відповідно до Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт) першого (бакалаврського) рівня галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент».

Опис навчальної дисципліни (анотація). Дана навчальна дисципліна є теоретичною основою сукупності знань та вмінь, що формують профіль фахівця в області менеджменту. Вивчення дисципліни формує знання про: існуючі екологічні проблеми, організації екологічного управління на різних рівнях; системи екологічного менеджменту та основних принципів її створення, інструментів реалізації, нормативно-правових основ та існуючих міжнародних стандартів з екологічного управління. Сучасний екологічний менеджмент - це свого роду капіталовкладення, зорієнтоване у тому числі і на завоювання ринку. Підприємства повинні працювати таким чином, щоб відчувати свою відповідальність по відношенню до навколишнього середовища. Знання дисципліни надає можливість підвищити якість менеджменту, і, як наслідок, забезпечити стабільний розвиток підприємства.

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 07 «УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»	<u>Нормативна</u>	
Розділів – 2	Спеціальність: 073 «Менеджмент»	Рік підготовки	
Змістових розділів – 3		4-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання: ---		Семестр	
		8-й	8-й
Загальна кількість годин – 120		Лекції	
		28 год.	4 год.
Тижневе навантаження: аудиторних – 4,0 самостійної роботи студента – 4,5		Практичні	
	18 год.	2 год.	
	Самостійна робота		
	Освітній рівень: Перший (бакалаврський) рівень	74 год.	114 год.
		Вид контролю:	
		<u>залік</u>	<u>залік</u>

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вивчення закономірностей природоохоронної діяльності й ресурсозберігаючих (екологічні) аспектів діяльності підприємства (організації), екологізація вироблення продукції та послуг і управління нею.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна «Екологічний менеджмент» базується на знаннях таких дисциплін, як «Управління сталим розвитком», «Безпека життєдіяльності, охорона праці та цивільний захист», «Менеджмент».

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент» є можливість майбутнім менеджерам приймати оптимальні рішення, спрямовані на комплексне використання природних ресурсів, підвищення екологічної безпеки, здійснення профілактичних заходів щодо надходження забруднюючих речовин у довкілля вимагають додаткових знань в регулюванні свідомого впливу на природні процеси та об'єкти навколишнього середовища з метою задоволення своїх потреб при умові стійкого розвитку суспільства.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент» є:

– формування стратегічної політики створення екологічно безпечної організації;

– встановлення стратегічних, довго- і короткострокових цілей екологізації виробничої діяльності;

формування у майбутніх спеціалістів чіткого уявлення про основні екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення;

формування знань системи екологічного менеджменту та основних принципів її створення;

формування нормативно-правових основ та стандартів;

розуміння сутності нової системи планетарного масштабу “суспільство-природа”

1.3. **Компетентності та результати навчання**, формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у Стандарті).

Згідно з вимогами стандарту дисципліна забезпечує набуття студентами **компетентностей**:

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів соціальних та поведінкових наук.
Загальні компетентності	ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 11. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. ЗК 12. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
Спеціальні (фахові,	СК 3. Здатність визначати перспективи розвитку організації. СК 4. Вміння визначати функціональні області організації та зв'язки

предметні) компетентності	між ними. СК 7. Здатність обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту.
--------------------------------------	--

Деталізація компетентностей відповідно до дескрипторів НРК у формі «Матриці компетентностей».

Матриця компетентностей

№	Компетентність	Знання	Уміння / навички	Комунікація	Автономія та відповідальність
Інтегральна компетентність					
1.	здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів соціальних та поведінкових наук.	концептуальні наукові та практичні знання, критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання	поглиблені когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації збір, інтерпретація та застосування даних; спілкування з професійних питань, у т.ч. іноземною мовою, усно та письмово	управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами; спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах; формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп; здатність продовжувати навчання із значним ступенем автономії
Загальні компетентності					
2.	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення	теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства	поглиблені когнітивні та практичні уміння / навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації збір, інтерпретація та застосування даних; спілкування з професійних питань	управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами; спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах; формування суджень, що враховують

	здорового способу життя. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).				соціальні, наукові та етичні аспекти; організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності					
3.	Здатність визначати перспективи розвитку організації. Вміння визначати функціональні області організації та зв'язки між ними. Здатність обирати та використовувати сучасний інструментарій менеджменту.	теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства	поглиблені когнітивні та практичні уміння / навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень, власного досвіду та аргументації збір, інтерпретація та застосування даних; спілкування з професійних питань	управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами; спроможність нести відповідальність за вироблення та ухвалення рішень у непередбачуваних робочих та/або навчальних контекстах; формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; організація та керівництво професійним розвитком осіб та груп

Інтегративні кінцеві програмні результати навчання, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна:

Програмні результати навчання	<p>ПРН 2. Зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя.</p> <p>ПРН 3. Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.</p> <p>ПРН 6. Виявляти навички пошуку, збирання та аналізу інформації, розрахунку показників для обґрунтування управлінських рішень.</p> <p>ПРН 8. Застосовувати методи менеджменту для забезпечення ефективності діяльності організації.</p> <p>ПРН 13. Спілкуватись в усній та письмовій формі державною та іноземною мовами.</p> <p>ПРН 17. Виконувати дослідження індивідуально та/або в групі під керівництвом лідера.</p> <p>ПРН 18. Ідентифікувати екологічні та економіко-правові наслідки функціонування підприємств в умовах сталого розвитку суспільства.</p> <p>ПРН 20. Демонструвати навички використання інформаційних, комунікаційних та інноваційних технологій.</p>
--------------------------------------	--

Результати навчання:

Після опанування дисципліни студент повинен

знати:

- Теоретичні положення та методологічні основи екологічного менеджменту.
- Основні екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення. Наукове розуміння цих проблем і закономірностей природних процесів, функціонування екологічних систем та зміни у них під впливом діяльності людини.
- Завдання сучасної науки про раціональне природокористування, методи, проблеми й перспективи.
- Концепцію природоохоронної діяльності в Україні, сутність якої полягає в екологізації народного господарства.
- Основи управління елементами природного середовища.
- Оптимізацію природокористування з врахуванням основних екологічних законів.
- Принципи, форми та методи екологічного менеджменту.
- Нормативно-правові основи екологічного менеджменту.
- Концепцію сталого розвитку суспільства, її сутність.
- Інновації в галузі екологічного менеджменту.

уміти:

- Використовувати принципи, форми та методи управління раціонального природокористування.
- Передбачати наслідки згубної дії на навколишнє середовище непродуманої господарської діяльності людини.
- Приймати оптимальні технічні, технологічні і проектні рішення, направлені на підвищення екологічної безпеки.
- Використовувати нові підходи в плануванні використання природних ресурсів і їх збереженні.
- Вирішувати екологічні проблеми у сфері виробничої діяльності структурованої навколо глобальних проблем навколишнього середовища та ідеї збалансованого розвитку суспільства.
- Запроваджувати інновації в галузі екологічного менеджменту.
- Розробляти структуру системи екологічного менеджменту підприємства (організації) з визначенням функціональної підзвітності та відповідальності за виконання екологічних задач.
- Визначати екологічні аспекти діяльності підприємства (організації), встановлювати пріоритети та розробляти програми екологічних дій.

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

На вивчення навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент» відводиться 120 години 4 кредити ЄКТС.

ЗМІСТОВИЙ РОЗДІЛ 1

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ВИДИ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Тема 1. Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання

Узагальнююча картина сучасної кризової ситуації у взаємовідносинах між суспільством і природою. Показники катастрофічного погіршення якості життєвого середовища людей та характеристика стану природних ресурсів як складових частин довкілля, необхідність їх раціонального використання, охорони та відтворення. Обґрунтування необхідності нових підходів у ставленні до природи. Основні екологічні проблеми сучасності. Визначення екологічного менеджменту як спеціальної галузі управління в основі якої лежить регулювання свідомого впливу людини на природні процеси та об'єкти навколишнього середовища з метою задоволення своїх потреб при умові стійкого розвитку суспільства. Порівняльна характеристика визначень екологічного менеджменту у сучасній науковій літературі, розкриття його специфіки. Зв'язок його з іншими науками. Основні цілі та завдання екологічного менеджменту.

Тема 2. Принципи, форми та методи екологічного менеджменту

Загальні поняття принципів екологічного менеджменту. Принципи як специфічна і необхідна форма раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля. Характеристика загальних /основних/ принципів природокористування. Принцип органічної єдності суспільства і природи. Необхідність вивчення і всебічного врахування законів розвитку природи в процесі використання її ресурсів; цілісність і комплексність природокористування; розробка природних ресурсів із застосуванням найновішої техніки і технологій при використанні природних ресурсів. Комплексний підхід до вивчення і використання природних ресурсів; тісний зв'язок охорони природи з наукою; принцип правової охорони природних ресурсів. Сутність принципу екологічної безпеки. Державне регулювання екологізації виробництва. Природоохоронні та природо відновні заходи. Вимоги до управління якістю навколишнього середовища. Поняття форм і методів природокористування. Загальні методи управління природокористуванням, їх характеристика. Специфічні методи управління природокористуванням; економічна оцінка природних ресурсів, екологічна експертиза, моніторинг стану довкілля і природних ресурсів, методи екологічного районування територій, картографування, натурних обстежень, метод оптимальності. Характеристика різноманітних форм екологічного менеджменту

Тема 3. Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування

Призначення та основна спрямованість міжнародних стандартів серії ISO 14000. Система стандартів ISO 14000: документи, що орієнтують на створення та використання систем екологічного менеджменту; керівництва щодо екологічного контролю та оцінки; стандарти, що орієнтують на продукцію. Концепція TQM (“глобального управління якістю”) як база створення стандартів серії ISO 14000. Передумови для застосування стандартів ISO 14000 підприємствами і організаціями різних форм власності. Найважливіші напрями практичної діяльності в області екологічного менеджменту, закріплені в стандартах ISO 14000. Система еколого-економічних пріоритетів запровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах. Проблеми впровадження систем екологічного менеджменту.

Тема 4. Система організації екологічного менеджменту підприємства /організації

Поняття системи екологічного менеджменту підприємства /організації/ як складової частини загального менеджменту підприємства. Організаційна структура, планування діяльності, розподіл відповідальності, практична робота, оцінка досягнутих результатів та удосконалення екологічної політики. Основні принципи створення системи екологічного менеджменту: управління якістю довкілля – найвищий пріоритет підприємства, створення та зміцнення екологічної служби, відповідність вимог нормативно-правових актів до екологічних аспектів діяльності підприємства, включення процедур планування та обліку екологічних аспектів у весь життєвий цикл продукції чи послуг, виділення матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів, необхідних для забезпечення вибраного рівня екологічності, оцінка процесів екологічного управління шляхом перевірок відповідності вимогам всієї системи екологічного менеджменту, запровадження та розвиток маркетингу, формування програми реалізації політики та інші. Сутність системи аналізу стану управління якістю довкілля. Джерела інформації екологічного менеджменту підприємства. Характеристика основних елементів впливу на навколишнє середовище підприємством, внутрішні та зовнішні критерії оцінки діяльності підприємства по охороні довкілля, їх роль та значення. Показники екологічності підприємства /організації/, їх зміст, роль та значення в управлінні виробництвом. Моніторинг, аудит і оцінки як ключові елементи діяльності системи екологічного менеджменту

ЗМІСТОВИЙ РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Тема 5. Нормативно-правові основи екологічного менеджменту

Сутність системи державного управління природокористуванням. Дві форми в управлінні природокористуванням /через організацію економічної діяльності та управління безпосередньо природними ресурсами і об'єктами та станом довкілля/. Структура та функції органів влади в екологічній сфері. Органи загальної компетенції і органи спеціальної компетенції. Повноваження державних органів виконавчої влади у сфері природокористування. Особливості правового регулювання в екологічній сфері. Закон та Директивні рішення про охорону навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів. Екологічні нормативи та стандарти /ГДЗ, ГДК, ГДС, ГДН, Екологічна експертиза, екологічна паспортизація природних і техногенних об'єктів/. Правові основи діяльності підприємств при використанні різних видів природних ресурсів у відповідності з вимогами екологічної безпеки.

Тема 6. Планування – основа екологічного менеджменту

Сутність екологічного планування як складової частини управлінського процесу. Мета та завдання планування. Методи планування /балансовий, аналітичний, нормативний, програмно-цільовий/, їх практичне застосування в природоохоронній діяльності. Система екологічних показників в плануванні та вартісні показники. Головні передпланові документи в природокористуванні. Сутність стратегічного планування. Основний зміст програми охорони природи та раціонального використання її ресурсів. Науково-технічне, демографічне, соціальне і економічне планування, його зв'язок з раціональним природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Нові підходи в плануванні збереження природних ресурсів, переорієнтація господарської практики на пріоритетне вирішення екологічних і соціальних проблем. Поліпшення бази екологічного планування як шлях удосконалення планування природокористуванням. Комплексне планування та прогнозування природоохоронної діяльності. Методи обґрунтування ефективності екологічного планування.

Тема 7. Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки

Поняття та сутність технології. Управлінський аспект технології. Види технологій. Універсальність технологічного способу виробництва. Проблема глобальних технологій. Природозберігаючі та природовідновлюючі технології. Сутність та зміст управлінських рішень в галузі природоохоронної діяльності, їх значення, технологія та класифікація. Особливості екологічних рішень. Соціальна відповідальність при прийнятті екологічних рішень. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації технічних, технологічних і проектних рішень

спрямованих на підвищення екологічної безпеки промислових об'єктів, об'єктів енергетики, транспортних об'єктів, сільськогосподарських підприємств, військових та наукових об'єктів, туризму та реакційних об'єктів. Прийняття екологічних рішень за умов ринкової економіки. Результативність прийнятих рішень, критерії результативності. Екологічна, соціальна і економічна ефективність рішень з питань природоохоронної діяльності.

Тема 8. Організація управління природокористуванням

Поняття управління, його значення. Особливості та специфіка управління природокористуванням. Рівні управління – територіальний, галузевий, міжгалузевий, їх сутність та значення. Сутність правила “м'якого” та “жорсткого” управління природними ресурсами. Роль “м'якого” управління природою у відновленні екологічного балансу. Управлінські рішення в галузі природокористування, технологія їх прийняття та класифікація. Основні вимоги до прийняття управлінських рішень в галузі природокористування. Правовий, соціальний, організаційно-економічний механізм прийняття і реалізації рішень з питань природокористування і охорони навколишнього середовища. Екологічна, соціальна та економічна ефективність прийнятих рішень. Оцінка впливу на навколишнє середовище: екологічний моніторинг, екологічний аудит, екологічне страхування, екологічна сертифікація – ключові елементи системи екологічного менеджменту. Критерії оцінки.

ЗМІСТОВИЙ РОЗДІЛ 3 ІНВЕСТИЦІЇ, ЕКОЛОГІЧНИЙ РИЗИК ТА УПРАВЛІННЯ НИМ

Тема 9. Управління реалізацією інвестиційного проекту в регіональному природокористуванні

Сутність та необхідність територіального підходу у вирішенні природоохоронних проблем. Регіональна програма природокористування, її сутність, мета, формування. Вимоги до формування територіальних програм природокористування. Вплив факторів зовнішнього середовища на реалізацію природоохоронної програми. Фактори середовища безпосереднього впливу: постачальники, закони і державні органи, населення, конкуренти, громадські рухи. Фактори середовища опосередкованого впливу: постачальники, закони і державні органи, населення, конкуренти, громадські рухи. Фактори середовища опосередкованого впливу: науково-технічний прогрес, стан економіки, соціально-культурні фактори, міжнародні події, політичні фактори. Взаємозв'язок факторів зовнішнього середовища. Складність зовнішнього середовища. Рухомість середовища в залежності від розвитку виробництва. Невизначеність зовнішнього середовища, його вплив на формування стратегії виконання природоохоронної програми. Показники надійності реалізації

природоохоронної програми. Роль ринкових економічних і фінансових важелів в управлінні надійністю програми.

Тема 10. Екологічне ліцензування, сертифікація та екологічне страхування. Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу

Екологічне ліцензування, екологічна сертифікація та страхування як елементи ефективного екологічного менеджменту. Поняття екологічного ліцензування. Ліцензії в області охорони навколишнього середовища та ліцензії на природокористування. Види екологічних ліцензій, їх призначення та законодавчо-правові основи. Поняття екологічної сертифікації. Види екологічної сертифікації. Переваги та труднощі у розвитку екологічної сертифікації. Законодавчі та нормативні документи в сфері екологічної сертифікації. Поняття екологічного страхування, його призначення. Система екологічного страхування. Класифікація видів екологічного страхування, їх принципові особливості. Об'єкти і суб'єкти екологічного страхування. Сутність стратегії екологічної політики і системи екологічного управління в розвинених країнах світу. Зміст поняття "всебічна система екологічна інвентаризація" як інструментарій системи екоменеджменту. Ринкові механізми екологізації суспільного виробництва і суспільно-економічних відносин взагалі, забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування, поліпшення якості життя. Інтеграція екологічної політики у стратегію соціально-економічних реформ. Особливості екологічного менеджменту як самостійного напрямку діяльності в ринкових умовах господарювання, спрямованого на збалансування загальнодержавної екологічної політики з політикою товаровиробника, що забезпечує конкурентоспроможність його продукції і захист навколишнього природного середовища. Практика запровадження і використання Міжнародних і Європейських стандартів у здійсненні природоохоронних заходів, екополітики взагалі. Сучасні урбанізаційні процеси розвинених країн та особливості екологічного менеджменту. Нове планування міст, раціональне розміщення населення. Основні інструменти здійснення екологічної політики в індустріально-розвинених країнах.

Тема 11. Методи визначення екологічного ризику

Стратегія управління ризиком. Оцінка ризику. Стратегія управління екологічною безпекою. Види аналізу ризику. Оцінка впливу на навколишнє середовище. Оцінка впливу намічуваної господарської й іншої діяльності на навколишнє середовище. Екологічне обґрунтування планованої господарської й іншої діяльності в передпроектній і проектній документації.

Тема 12. Аудит систем менеджменту якості та систем управління навколишнім середовищем

Поняття системи екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Сфера застосування аудиту системи менеджменту якості продукції та системи

управління навколишнім середовищем. Нормативна основа здійснення аудитів, їх значення для підприємств. Загальні вимоги до діяльності всфері аудиту відповідно до міжнародних стандартів. Критерії аудиту. Сторони аудиту, їх обов'язки та взаємозв'язок. Принципи проведення аудиту систем менеджменту. Вимоги до розроблення програми аудиту. Сфери відповідальності при проведенні аудитів. Поняття “кадри”, “керівні кадри”, “кадрова політика”. Сучасна державна природоохоронна кадрова політика. Принципи здійснення природоохоронної кадрової політики. Система управління кадрами природоохоронних державних служб. Структура, функції організація роботи природоохоронних кадрових підрозділів. Вимоги до кваліфікації, компетентності та особистих якостей аудиторів систем менеджменту якості та екологічних аудиторів. Роль провідного аудитора, його основні функції. Порядок формування аудиторської групи. Вимоги до рядових аудиторів. Розподіл обов'язків між членами аудиторської групи.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий розділ 1. Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання												
Тема 1. Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання	11	4	1	-	-	6	12	2	-	-	-	10
Тема 2. Принципи, форми та методи екологічного менеджменту	12	2	2	-	-	8	10	-	-	-	-	10
Тема 3. Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування	12	2	2	-	-	8	12	-	2	-	-	10
Тема 4. Система організації екологічного менеджменту підприємства /організації	11	2	1	-	-	8	10	-	-	-	-	10
<i>Контрольна робота №1</i>	2	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Разом за змістовим розділом 1	48	10	6	-	-	32	44	2	2	-	-	40
Змістовий розділ 2. Система екологічного менеджменту												
Тема 5. Нормативно-правові основи екологічного менеджменту	9	2	1	-	-	6	12	2	-	-	-	10
Тема 6. Планування – основа екологічного менеджменту	7	2	1	-	-	4	10	-	-	-	-	10

Тема 7. Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки	11	4	1	-	-	6	10	-	-	-	-	10
Тема 8. Організація управління природокористуванням	7	2	1	-	-	4	10	-	-	-	-	10
<i>Контрольна робота №2</i>	4	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Разом за змістовим розділом 2	38	10	6	-	-	22	42	2	-	-	-	40
Змістовий розділ 3. Інвестиції, екологічний ризик та управління ним												
Тема 9. Управління реалізацією інвестиційного проекту в регіональному природокористуванні	7	2	1	-	-	4	10	-	-	-	-	10
Тема 10. Екологічне ліцензування, сертифікація та екологічне страхування. Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу	7	2	1			4	8	-	-	-	-	8
Тема 11. Методи визначення екологічного ризику	7	2	1			4	8	-	-	-	-	8
Тема 12. Аудит систем менеджменту якості та систем управління навколишнім середовищем	7	2	1			4	8	-	-	-	-	8
<i>Контрольна робота №3</i>	6	-	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-
Разом за змістовим розділом 3	34	8	6	-	-	20	48	-	-	-	-	34
Усього годин	120	28	18	-	-	74	120	4	2	-	-	114

4. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання	4
2.	Принципи, форми та методи екологічного менеджменту	2
3.	Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування	2
4.	Система організації екологічного менеджменту підприємства /організації	2
5.	Нормативно-правові основи екологічного менеджменту	2
6.	Планування – основа екологічного менеджменту	2
7.	Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки	4
8.	Організація управління природокористуванням	2
9.	Управління реалізацією інвестиційного проекту в регіональному природокористуванні	2
10.	Екологічне ліцензування, сертифікація та екологічне страхування. Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу	2

11.	Методи визначення екологічного ризику	2
12.	Аудит систем менеджменту якості та систем управління навколишнім середовищем	2
Разом:		28

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Програмою навчальної дисципліни семінарські заняття не передбачені.

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання	1
2.	Принципи, форми та методи екологічного менеджменту	2
3.	Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування	2
4.	Система організації екологічного менеджменту підприємства /організації	1
5.	<i>Контрольна робота №1</i>	-
6.	Нормативно-правові основи екологічного менеджменту	1
7.	Планування – основа екологічного менеджменту	1
8.	Технічні, технологічні і проектні рішення як фактор підвищення екологічної безпеки	1
9.	Організація управління природокористуванням	1
10.	<i>Контрольна робота №2</i>	2
11.	Управління реалізацією інвестиційного проекту в регіональному природокористуванні	1
12.	Екологічне ліцензування, сертифікація та екологічне страхування. Особливості екологічного менеджменту у розвинених країнах світу	1
13.	Методи визначення екологічного ризику	1
14.	Аудит систем менеджменту якості та систем управління навколишнім середовищем	1
15.	<i>Контрольна робота №3</i>	2
Разом:		16

7. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Програмою навчальної дисципліни лабораторні заняття не передбачені.

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Екологічний менеджмент: сутність, функції, види та основні завдання	6
2.	Принципи, форми та методи екологічного менеджменту	8
3.	Міжнародні стандарти серії ISO 14000 як основа систем екологічного менеджменту і аудиту (EMAS). Їх призначення та перспективи застосування	8

14. СХЕМА НАРАХУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Оцінювання окремих видів виконаної студентом навчальної роботи з дисципліни «Екологічний менеджмент» здійснюється в балах відповідно до табл.14.1. Виконані види навчальної роботи зараховуються студенту, якщо він отримав за них позитивну рейтингову оцінку.

Таблиця 14.1

Розподіл балів оцінювання успішності студентів з навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент»

Розділ I Поточне тестування та самостійна робота															Розділ II Підсумковий контроль	Всього
Змістовий розділ 1					Змістовий розділ 2					Змістовий розділ 3						
T1	T2	T3	T4	KP1	T5	T6	T7	T8	KP2	T9	T10	T11	T12	KP3		
-	5	-	5	10	-	5		5	10	5			5	10	40	100

*T1, T2, ..., T12 – теми занять

**KP1, KP2 – контрольні роботи

Поточне оцінювання знань студентів проводиться протягом семестру у наступних формах:

– усного опитування студентів на практичних заняттях та оцінки рівня їх знань;

– перевірки правильності розв'язання практичних задач;

– експрес-опитування (в усній чи письмовій формі).

Загальна оцінка знань студентів за поточним контролем

Результати поточного контролю знань студентів в цілому (за усіма формами робіт) оцінюються в діапазоні від **0** до **60** балів. Студент допускається до підсумкового контролю за умови виконання вимог навчальної програми та у разі, якщо за поточну навчальну діяльність він набрав не менше **36** балів.

Підсумкове оцінювання знань студентів

Підсумкове оцінювання знань студентів проводиться у формі заліку.

Критерії оцінювання знань під час заліку

Максимальна кількість балів, яку можна отримати на заліку складає **40** балів (див. табл. 14.2).

Таблиця 14.2

Розподіл балів оцінювання при підсумковому контролі з навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент»

Оцінка в балах за поточне оцінювання	Оцінка в балах за підсумкове оцінювання	Оцінка за національною шкалою
54-60	36-40	Відмінно
45-53	30-35	Добре
36-44	24-29	Задовільно
менше 36	менше 24	Незадовільно

Під час оцінювання відповіді на окреме питання додатково враховуються допущені недоліки та помилки, якими вважаються:

- неохайне оформлення роботи (не загальноприйняті скорочення, незрозумілий почерк, використання олівців замість чітких чорнил) (мінус 2 бали);

- неточності в назвах окремих економічних категорій та понять (мінус 4 бали).

Критерії оцінювання відповіді на теоретичні питання білету:

1. Повна відповідь на питання, яка оцінюється **«відмінно»**, повинна відповідати таким вимогам:

- розгорнутий, вичерпний виклад змісту даної у питанні проблеми;
- повний перелік необхідних для розкриття змісту питання економічних категорій та законів;

- здатність здійснювати порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, підходів та самостійно робити логічні висновки й узагальнення;

- уміння користуватись методами наукового аналізу економічних явищ, процесів і характеризувати їхні риси та форми виявлення;

- демонстрація здатності висловлення та аргументування власного ставлення до альтернативних поглядів на дане питання;

- використання актуальних фактичних та статистичних даних, знань дат та історичних періодів, які підтверджують тези відповіді на питання.

2. Відповідь на питання оцінюється **«добре»**, якщо:

- відносно відповіді на найвищий бал не зроблено розкриття хоча б одного з пунктів, вказаних вище (якщо він явно потрібний для вичерпного розкриття питання) або, якщо:

- при розкритті змісту питання в цілому правильно за зазначеними вимогами зроблені окремі помилки під час: використання цифрового матеріалу.

3. Відповідь на питання оцінюється **«задовільно»**, якщо:

- відносно відповіді на найвищий бал не зроблено розкриття чотирьох чи більше пунктів, зазначених у вимогах до нього (якщо вони явно потрібні для вичерпного розкриття питання);

- одночасно присутні чотири чи більше типів недоліків, які окремо характеризують критерій оцінки питання;

- висновки, зроблені під час відповіді, не відповідають правильним чи загально визначеним при відсутності доказів супротивного аргументами, зазначеними у відповіді;

- характер відповіді дає підставу стверджувати, що особа, яка складає іспит, не зовсім правильно зрозуміла зміст питання чи не знає правильної відповіді і тому не відповіла на нього по суті, допустивши грубі помилки у змісті відповіді.

З урахуванням вищевикладеного результати заліку оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів для студентів. При цьому, якщо відповіді студента

на заліку оцінені менше ніж на 30%, він отримує незадовільну оцінку за результатами заліку та незадовільну загальну підсумкову оцінку.

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результати поточного контролю знань та за виконання завдань, що виносяться на залік. Загальна підсумкова оцінка не може перевищувати **100 балів**.

Загальна підсумкова оцінка в балах, за національною шкалою та за шкалою ECTS заноситься до заліково-екзаменаційної відомості, навчальної картки та залікової книжки студента (див. табл. 14.3).

Таблиця 14.3

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
66-73	D	задовільно	
60-65	E		
30-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-29	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

15. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- робоча навчальна програма дисципліни;
- плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів;
- тези лекцій з дисципліни;
- методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів;
- тестові та контрольні завдання до практичних занять;
- перелік питань та завдань для поточного і проміжного контролю знань з дисципліни;
- перелік питань до іспиту, завдання для перевірки практичних навичок під час заліку.

16. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна (базова):

1. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / За ред. В.Ф.Семенова, О.Л. Михайлюк. – К.: Знання, 2006. – 366 с

2. Екологічне підприємництво: Навчальний посібник/ В.Я.Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін., - К: Мета, 2001 – 191 с.
3. Екологічне управління: Підручник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
4. Яновська Е.С., Кузовенко В.А, Дяченко Н.М. Основи екологічного менеджменту та аудиту: Навчальний посібник - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006.- 178 с.
5. Системы экологического менеджмента для практиков / Под ред. С.Ю.Даймана. — М.: Изд-во РХТУ им. Д.И. Менделеева, 2004. - 248 с.
6. Літвак С.М., Рижков С.С., Скороходов В.А. Екологічний менеджмент і аудит: Навчальний посібник.- К.: ВД "Професіонал", 2006.- 200 с.

Допоміжна:

1. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). - Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 280 с.
2. Белмане И., Далхаммар К. Системы экологического менеджмента: от теории к практике. Лундский университет, Швеция. 2000. - 196 с.
3. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартманн, Купалова Г. та ін. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський. - К.: Знання, 2010. – 518 с.
4. Галушкіна Т.П. Екологічна сертифікація в системі державного екологічного управління / Т.П. Галушкіна, Є.Г. Гордійчук. – Х.: Бурун Книга, 2010. – 287 с.
4. Мельник Л. Г. Экономика развития: учебник / Л.Г. Мельник. — Сумы: Университетская книга, 2013. — 784 с.
5. Christopher J. Barrow Environmental Management and Development / Christopher J. Barrow.- Routledge, 2005 – 276 p.

17. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

1. Екологічний аудит // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/>.
2. Платформа рішень для менеджерів природоохоронної діяльності // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/>
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>.
4. Сайт безкоштовних електронних підручників онлайн // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://pidru4niki.com>.
5. Офіційний сайт онлайн-бібліотеки освітньої та наукової літератури // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://eduknigi.com>.
6. Сайт електронної бібліотеки підручників // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://studentam.kiev.ua>.